المجموعة النبهانية

في

المدائح النبوية

جمعها العلامة

يوسف بن إسماعيل النبهاني

رئيس محكمة الحقوق في بيروت

رحمه الله تعالى

المجلد الرابع

دار الفكر

مُفَلَّجَاتٌ ثَنَايَاهُمْ حَوَاجِبُهُمْ * مَقْرُونَةٌ بِالْمَنَايَا فِي لِحَاظِهِمِ (١)

غُرٌّ مِنَ الدُّرِّ لَمْ تَفْضُلْ مَبَاسِمَهُمْ * إِلَّا سَجَايَا رَسُولِ اللّٰهِ ذِي الْكَرَمِ (٢)

مُحَمَّدٌ أَحْمَدُ الْهَادِي الْبَشِيرُ وَمَنْ * لَوْلَا هُدَاهُ لَضَلَّتْ سَائِرُ الْأُمَمِ

مُبَارَكُ الْإِسْمِ مَيْمُونٌ مَآثِرُهُ * عَمَّتْ فَآثَارُهَا بِالْغَوْرِ وَالْأَكَمِ (٣)

طَوْقُ الرِّسَالَةِ تَاجُ الرُّسْلِ خَاتِمُهُمْ * بَلْ زِينَةٌ لِعِبَادِ اللّٰهِ كُلِّهِمِ (٤)

نُورٌ بَدَا فَانْجَلَى غَمُّ الْقُلُوبِ بِهِ * وَزَالَ مَا فِي وُجُوهِ الدَّهْرِ مِنْ غَمَمِ (٥)

لَوْ قَابَلَتْ مُقْلَةُ الْحِرْبَاءِ طَلْعَتَهُ * لَيْلًا لَرُدَّ إِلَيْهَا الطَّرْفُ وَهْوَ عَمِي

تَشْفِي مِنَ الدَّاءِ وَالْبَلْوَاءِ نَفْثَتُهُ * وَتَنْفُخُ الرُّوحَ فِي الْبَالِي مِنَ الرِّمَمِ (٦)

كَمْ أَكْمَهٍ بَرِئَتْ عَيْنَاهُ إِذْ مُسِحَتْ * مِنْ كَفِّهِ وَلَكَمْ بِالسَّيْفِ قَدْ كَمِي (٧)

وَكَمْ لَهُ بِسِنِينِ الشُّهْبِ عَارِفَةٌ * قَدْ أَشْرَقَتْ فِي جِبَاهِ اللَّيَالِي الدُّهُمِ (٨)

لُطْفٌ مِنَ اللّٰهِ لَوْ خُصَّ النَّسِيمُ بِمَا * فِيهِ مِنَ اللُّطْفِ أَحْيَا مَيِّتَ النَّسَمِ (٩)

عَلَى السَّمٰوَاتِ فِيهِ الْأَرْضُ قَدْ فَخَرَتْ * وَالْعُرْبُ قَدْ شَرُفَتْ فِيهِ عَلَى الْعَجَمِ

سُرَّتْ بِمَوْلِدِهِ أُمُّ الْقُرَى فَنَشَا * فِي حِجْرِهَا وَهْوَ طِفْلٌ بَالِغَ الْحُلُمِ (١٠)

---

(١) الفلج تباعد مابين ثنايا الاسنان (٢) الغر البيض . والمباسم الثغور . والسجايا الطبائع (٣) الميمون المبارك . والمآثر المناقب . والغور المكان المنخفض . والاكم التلال (٤) الطوق حلية العنق . والتاج ما يوضع على رأس الملك . والخاتم فيه تورية (٥) انجلى انكشف . والغمم سيلان الشعر حتى تضيق الجبهة (٦) النفثة النفخة . والرمم العظام البالية (٧) الاكمه من يخلق اعمى . والكمي الشجاع المستور بالسلاح (٨) السنة الشهباء الممحلة . والعارفة العطية . والدهم السود (٩) النسم جمع نسمة وهي الانسان (١٠) ام القرى مكة المشرفة . والحجر حجر الكعبة وفيه تورية بالحجر بمعنى حضن الانسان

فيا وَيلتي كم قد تركتُ محلّلاً * ويا خجلتي كم قد أتيتُ محرّماً (١)

ويا حسرتا قلبي ويا سوأتاهُ كم * أظلّ وأُمسي بالضلالة مغرما (٢)

ويا لهفَ نفسي إذ رماها زمانها * بسهميه عن عذرٍ فيابئس ما رمى (٣)

رمى عن قسيّ لم تسوّ سهامها * سوى لفؤادٍ ساء لما تحكّما

أطاع الهوى والنفس والمارد الذي * نهى عن رشادٍ حيث فاء إلى عمى (٤)

فدهريَ في لهوٍ وقلبيَ في عمى * وعمريَ في نقصٍ وذنبيَ في نما (٥)

أتيتُ ذنوباً ليس تحصى وكيف لي * بعذرٍ وقد أصبحتُ بالذنب مُلجما

ولكن أُرجّي عفوَ ربّي لقوله * أنا عند ظنّ العبد بي فليظنّ ما

وأرجو بحبّي وامتداحي حبيبَهُ * جوائزَ فضلٍ تعقب الأمن أنعما

أيا خاتمَ الارسالِ يا فاتحَ العلا * حنانيك قد وافيتُ بابك مجرما (٦)

بك اعتصمَ الجاني مخافة ذنبه * ولا خوف يا من بالشفيع الرضا احتمى (٧)

أيحسبُ دهري انني خاضعٌ له * وانت ملاذي ساء ما قد توهما

وقد حطّ رحلي في حماك وحبّذا * مناخُ علاً أثويه او تتكرّما (٨)

ولي فيك مدحٌ يا اخا الجود واضحٌ * ومن مدح الأجواد امسى مكرّما

ولم امتدح علياك حتّى أنلتني * بنعماك يا مختارُ غنماً ومغنما

فحاشاك أن تقصي محبّاً ومادحاً * له فيك مدحٌ اخدمَ اليدَ والفما

---

(١) الويل العذاب (٢) الحسرة شدة الحزن . والسوأة الفاحشة والخلة القبيحة . والمغرم المولع (٣) اللهف شدة الحزن (٤) المارد الشيطان . وفاء رجع (٥) النماء الزيادة (٦) حنانيك اي تحنن علي مرة بعد مرة وحناناً بعد حنان . ووافيت اتيت (٧) اعتصم استمسك . والجاني المذنب . والرضي المرضي (٨) اثويه اقيم فيه . او تتكرم الى ان تتكرم

كسرى ألا كاسراً بالعراء ولم يدع * ان رد قيصر قاصراً مهزوما (١)

لله منه ليلة أضحى بها * شمل الهدى لأولي الهدى منظوما (٢)

وقال الامام القاضي ابو الحكم مالك بن المرحّل السبتي كما في المواهب اللدنية وفتح المتعال

بوصف حبيبي طرّز الشعر ناظمه * ونمنم خدّ الطرس بالنقش راقمه (٣)

نبيّ له فضل على الناس كلهم * مفاخره مشهورة ومكارمه

رؤف عطوف أوسع الناس رحمة * وجادت عليهم بالنوال غمائمه

لها الحسن والإحسان في كل مذهب * فآثاره محبوبة ومعالمه (٤)

حفيّ وفيّ لا تمين عهوده * حميّ أبيّ لا تلين شكائمه (٥)

وكم نازعته الأمر شمّ أعزة * فما أسلمته بيضه ولهاذمه (٦)

غدا العالم الأعلى يقاتل دونه * فتقدمه قبل اللقاء هزائمه

أما نصر الإسلام نصراً مؤزراً * فلم ينج إلا مسلم أو مسالمه (٧)

أما حسم الكفر الصريح حسامه * أما صدم الكفر الصريح صوارمه (٨)

نبيّ له في حضرة الحق رتبة * ترقّى بها في عالم العلو عالمه (٩)

به ختم الله النبيين كلهم * وكل فعال صالح فهو خاتمه (١٠)

---

(١) العراء ما اتسع من الارض . والقاصر العاجز (٢) الشمل ما اجتمع من الامر (٣) طرز زين وكذلك نمنم . وراقمه كاتبه (٤) معالمه منازله المعلومة (٥) الحفي كثير الاكرام يقال حفي به بالغ في اكرامه فهو حفي . وتمين تكذب . والعهود المواثيق . والابي الذي لا يقبل الضيم . والشكيمة الأنفة والامتناع من الذل والظلم (٦) الشم السادات . والبيض السيوف . واللهاذم اسنة الرماح (٧) المؤزر القوي (٨) حسم قطع وكذلك صدم . والصريح الظاهر . والحسام السيف القاطع وكذلك الصارم (٩) المراد بالعالم هو الله تعالى (١٠) الفعال الكرم

هُمُ في الْوَرَى قَصْدِي وَسُولِي وَلَوْ سَلَوْا * عَلَى الْجَمْرِ قَلْبِي مَا سَلَا وَهُمُ هُمُ (١)

عَذَابِي عَذْبٌ فِي الْغَرَامِ بِحُبِّهِمْ * وَأَعْذَبُ شَيْءٍ فِيهِ مَا جَاءَ مِنْهُمُ (٢)

فَيَا لَرِجَالِ الْحُبِّ فِي ذِمَّةِ الْوَفَا * قَتِيلُ غَرَامٍ فِي الْهَوَى قَدْ تَذَمَّمُوا (٣)

أَأَحْبَابَنَا صُدُّوا وَرِقُّوا وَأَعْرِضُوا * وَجُودُوا وَجُورُوا وَاعْدِلُوا وَتَحَكَّمُوا (٤)

فَقَلْبِي عَلَى مَا تَعْهَدُونَ مِنَ الْوَفَا * مُقِيمٌ وَحَبْلُ الْوُدِّ لَا يَتَصَرَّمُ (٥)

سَلُوا الْحَيَّ مَا لَاقَاهُ مَيْتُ هَوَاكُمُ * وَكَيْفَ تُجِيبُ الدَّارُ أَوْ تَتَكَلَّمُ (٦)

وَلَكِنْ سَلُوا عَنْ حَالَةِ الصَّبِّ دَمْعَهُ * يُخَبِّرْكُمُ عَمَّا جَرَى فَهْوَ يَعْلَمُ (٧)

وَإِلَّا سَلُوا قَلْبِي فَإِنِّي بَعَثْتُهُ * رَسُولًا بِأَخْبَارِ الْغَرَامِ إِلَيْكُمُ

وَأُقْسِمُ لَوْلَا حُبُّكُمْ بَيْنَ أَضْلُعِي * لَمَا شَاقَ قَلْبِي الْمُنْحَنَى وَالْمُخَيَّمُ (٨)

وَمَا عَذَبَاتُ الْبَانِ وَالرَّنْدِ وَالنَّقَا * وَسَفْحُ اللِّوَى لَوْلَا الْجَنَابُ الْمُعَظَّمُ (٩)

نَبِيٌّ لَهُ جَاهٌ عَظِيمٌ وَرِفْعَةٌ * فَقُلْ مَا تَشَا فِي وَصْفِهِ فَهْوَ أَعْظَمُ

هُوَ الْفَاتِحُ الْمَبْعُوثُ وَالْخَاتِمُ الَّذِي * بِهِ كَنْزُ أَسْرَارِ النُّبُوَّةِ يُخْتَمُ

هُوَ الْبَحْرُ إِلَّا أَنَّ مَوْرِدَهُ حَلَا * هُوَ الْجَوْهَرُ الْفَرْدُ الَّذِي لَيْسَ يُقْسَمُ

وَإِنْ يَكُ عَنْ مُوسَى وَعِيسَى زَمَانُهُ * تَأَخَّرَ فَهْوَ السَّابِقُ الْمُتَقَدِّمُ

فَمُوسَى وَعِيسَى بَشَّرَا بِقُدُومِهِ * وَكَانَ وَلَا مُوسَى وَعِيسَى وَمَرْيَمُ

(١) السؤل ما يسأله الانسان . وسلوا اذابوا . وسلا نسي (٢) الغرام الولوع (٣) الذمة العهد . وتذمموا تحملوا دمه في ذمتهم (٤) صد أعرض . وتحكم حكم بما شاء (٥) تعهدون تعلمون . ويتصرم يتقطع (٦) الحي المتخذ من القبيلة وجماعة بيوت الناس (٧) الصب اراقة الدمع وفيه تورية بالصب بمعنى العاشق . وجري حصل وفيه تورية بجري سال (٨) المنحنى مكان في المدينة المنورة . والمخيم محل نصب الخيام (٩) عذبات البان اغصانه . والرند شجر . والنقا مكان وكذلك اللوى

هو
121

تذکرة الأولیاء

فریدالدین ابوحامد محمدبن ابوبکر ابراهیم بن اسحق عطار
کدکنی نیشابوری

داد تا قبول کرد ابلیس برفت آدم بیامد دیگربار او را بدید در خشم شد و گفت: خدای داند تا چه خواهد بود که سخن او می‌شنوی و آن من نمی‌شنوی پس در خشم شد و خناس را بکشت و قلیه کرد و یک نیمه خود بخورد و یک نیمه به حوا داد و گویند آخرین بار خناس را بصفت گوسفندی آورده بود چون ابلیس بازآمد و فرزند طلبید حوا حال بازگفت: که او را قلیه کرد و یک نیمه من خوردم و یک نیمه آدم ابلیس گفت مقصود من این بود تا خود را در درون آدم راه دهم چون سینهٔ او مقام من شد مقصود من حاصل گشت چنانکه حق تعالی در کلام قدیم خود یاد می‌کند الخناس الذی یوسوس فی صدور الناس من الجنة و الناس اینست.

و گفت: هر کرا یک صفت از صفات نفسانی مانده باشد چون مکاتبی بود که اگر یک درم بر وی باقی بود او آزاد نبود و بندهٔ آن یک درم بود اما آنرا که آزاد کرده باشند و بر وی هیچ نمانده بود این چنین کس مجذوب بود که حق تعالی او را از بندگی نفس آزاد کرده بود در آن وقت که او را جذب کرده بود پس آزاد حقیقی او بود کما قال الله تعالی الله یجتبی الیه من یشاء و یهدی الیه من ینیب اهل اجتبا آنکسانند که در جذبه افتادند و اهل هدایت آن قوم‌اند که بانابت او را جویند.

و گفت: مجذوب را منازل است چنانکه بعضی را ازیشان ثلث نبوت دهند و بعضی را نصفی و بعضی را زیادت از نصف تا به جائی برسد که مجذوبی افتد که حظ او از نبوت بیش از همه مجذوبان بود و او خاتم اولیاء بود و مهتر جمله اولیاء بوده چنانکه محمد مصطفی علیه السلام مهتر جمله انبیا بود وختم نبوت بدو بود و گفت: آن مجذوب تواند بودکه مهدی بود اگر کسی گوید که اولیاء را از نبوت چون نصیب بود گویم پیغامبر علیه السلام گفت: اقتصاد و هدی صالح و سمت حسن یک جزو است از بیست و چهار جزو نبوت و مجذوب را اقتصاد و هدی صالح تواند بود و پیغمبر فرمود علیه السلام که خواب راست جزوی است از نبوت و جائی دیگر گفت: هر که یک درم از حرام بخصم باز دهد درجه از نبوت بیابد پس این همه مجذوب را تواند بود.

و گفت: درست‌تر نشان اولیا آنست که از اصول علم سخن گوید قائلی گفت: آن چگونه بود گفت: علم ابتدا بود و علم مقادیر و علم عهد و میثاق و علم حروف این اصول حکمت است و حکمت علما این است و این علم بر بزرگان اولیاء ظاهر شود و کسی از ایشان قبول تواند کرد که ابلیس را از ولایت او حظی نبود گفتند اولیاء از سوء خاتمت ترسند گفت: بلی ولیکن آن خوف خطرات بود و روزی نبود که حق تعالی دوست ندارد که عیش خوش را بر ایشان تیره بگرداند.

و گفت: مشغول به ذکر اوچنان بود که ازو سؤال نتواند و این مقام بزرگتر از آن مقام است که بلعمیان فهم کنند گفتند بلعمیان کدام قومند گفت: آنکه ایشان آیات الهی را اهل نه اند.

پرسیدند از تقوی و جوانمردی گفت: تقوی آنست که در قیامت هیچ کس دامنت نگیرد وجوانمردی آنکه تو دامن هیچ کس نگیری.

و گفت: عزیز کسی است که معصیت او را خوار نکرده است و آزاد کسی است که طمع او را بنده نکرده است و خواجه کسی است که شیطان او را بنده نکرده است و عاقل کسی است که پرهیزگاری برای خدای تعالی و حساب نفس خویش کند.

و گفت: هر که در طریقت افتاد او را با اهل معصیت هیچ انکار بنماید.

و گفت: هر که از چیزی بترسد ازو بگریزد و هر که از خدای ترسد در وی گریزد.

و گفت: اصل مسلمانی دو چیز است یکی دیدمنت و دوم خوف قطیعت.

و گفت: بر هیچ گم کردهٔ آن غم نباید خورد که بر گم کردهٔ نیت که هیچ کار خیر بی‌نیت درست نیاید.

و گفت: هر کرا همت اودینی گردد همه کارها دنیائی او دینی گردد و هر کرا همت او دنیائی گردد همه کارها دینی او بشومی همت وی دنیائی گردد.

و گفت: هر که بسنده کند از علم به سخن بی‌زهد در زندقه افتد و هر که بسنده کند به نفقه بی‌ورع در فسق گرفتار شود و هر کهٔ باوصاف عبودیت جاهل بود باوصاف ربوبیت جاهل‌تر بود.

و گفت: تو می‌خواهی که با بقای نفس خود حق را بشناسی ونفس تو خود را نمی‌شناسد و نمی‌تواند شناخت چگونه حق را تواند شناخت.

و گفت: بدترین خصال مرد دوستی کبراست و اختیار در کارها زیرا که کبر از کسی لایق بود که ذات او بی‌عیب بود و اختیار از کسی درست بود که علم او بی‌جهل بود.

و گفت: صد شیر گرسنه رمهٔ گوسفند چندان تباهی نکند که یک ساعت شیطان کند و صد شیطان آن تباهی نکند که یک ساعت نفس آدمی کند باوی.

و گفت: بسنده است مرد را این عیب که شاد می‌کند او را آنچه زیان کار اوست.

و گفت: حق تعالی ضمان رزق بندگان کرده است بندگان راضیان توکل باید کرد.

هو

۱۲۱

تذکرة الأولیاء

فریدالدین ابوحامد محمدبن ابوبکر ابراهیم بن اسحق
عطارکدکنی نیشابوری

وگفتند ایمان و توکل چیست گفت: آنکه نان از پیش خود خوری و لقمه خرد خائی به آرام دل و بدانی که آنچه تراست از تو فوت نشود.
وگفت: هرکه خود را خوار داشت خدای تعالی او را رفیع القدرگردانید و هرکه خود را عزیز داشت خدای تعالی او را خوارگردانید.
نقلست که یکی ازو دعا خواست گفت: حق تعالی تو را از فتنه تو نگاهدارد.
نقلست که بعد ازوفات اودرویشی بسر خاک او می‌رفت و از حق تعالی دنیا می‌خواست شبی ابوالحسن را بخواب دیدکه گفت: ای درویش چون بسر خاک ما آئی نعمت دنیا مخواه و اگر نعمت دنیا خواهی بسر خاک خواجگان دنیا رو و چون اینجا آئی همت از دوکون بریده کردن خواه رحمةالله علیه.

ذکر محمدبن علی الترمدی قدس الله روحه العزیز

آن سلیم سنت آن عظیم ملت آن مجتهد اولیاء آن متفرد اصفیاء آن محرم حرم ایزدی شیخ وقت محمدعلی الترمدی رحمة الله علیه از محتشمان شیوخ بود و از محترمان اهل ولایت و بهمه زبان‌ها ستوده وآیتی بود در شرح معانی و در احادیث و روایات اخبار ثقه بود و در بیان معارف و حقایق اعجوبه بود قبولی به‌کمال و حلمی شگرفت و شفقتی وافر و خلقی عظیم و اورا ریاضات وکرامات بسیار است ودر فنون علم‌کامل و در شریعت و طریقت مجتهد و ترمدیان جماعتی بوی اقتدا کنند و مذهب او بر علم بوده است‌که عالم ربانی بود و حکیم امت بود و مقلدکسی نبودکه صاحب‌کشف و صاحب اسرار بود و حکمتی به غایت داشت چنانکه او را حکیم الاولیاء خواندندی و صحبت بوتراب و خضرویه و ابن جلا یافته بود با یحیی معاذ سخن‌گفته بود چنانکه گفت: یک روز سخنی می‌گفتم در مناظرهٔ امیریحیی متحیر شد درآن سخن و او را تصانیف بسیار است همه مشهور و مذکور و در وقت او در ترمدکسی نبودکه سخن او فهم‌کردی و از اهل شهر مهجور بودی ودر ابتدا با دو طالب علم راست شدکه به طلب علم روند چون عزم درست شد مادرش غمگین شد وگفت: ای جان مادر من ضعیفم و بی‌کس و تو متولی‌کار من مرا بکه می‌گذاری و من تنها و عاجز ازآن سخن دردی بدل او فرود آمد ترک سفرکرد وآن دو رفیق او بطلب علم شدند چون چندگاه برآمد روزی درگورستان نشسته بود و زار می‌گریست که من اینجا مهمل و جاهل ماندم و یاران من بازآیند به‌کمال علم رسیده ناگاه پیری نورانی بیامد وگفت: ای پسر چراگریانی گفت: بازگفتم پیرگفت: خواهی تا ترا هر روزی سبقی‌گویم تا بزودی از ایشان درگذری‌گفتم خواهم پس هر روز سبقم می‌گفت تا سه سال برآمد بعد ازآن مرا معلوم شدکه او خضر بوده است و این دولت برضاوالده یافتم.
ابوبکر وراق‌گفت: هر یک شب خضر علیه السلام به نزدیک او آمدی و واقعها از یکدیگر پرسیدندی و هم او نقل‌کندکه روزی محمدبن علی الحکیم مراگفت: امروز ترا جائی برم‌گفتم شیخ داند باوی برفتم دیری برنیامد که بیابانی دیدم سخت و صعب و تختی زرین در میان بیابان نهاده در زیر درختی سبز و چشمهٔ آب و یکی بر آن تخت لباس زیبا پوشیده چون شیخ نزدیک او شد برخاست و شیخ را بر تخت نشاند چون ساعتی زیر آمد از هر طرفی‌گروهی می‌آمدند تا چهل تن جمع شدند و اشاراتی‌کردند برآسمان طعامی ظاهر شد بخوردند شیخ سئوال می‌کرد ازآن مرد و او جواب می‌گفت. چنانکه من یک‌کلمه ازآن فهم نکردم چون ساعتی برآمد دستوری خواست و بازگشت و مراگفت: روکه سعیدگشتی پس چون زمانی برآمد بترمد بازآمدم وگفتم ای شیخ آن چه بود و چه جای بود و آن مردکه بودگفت: تیه بنی اسرائیل بود و آن مرد قطب المدار بودگفتم در این ساعت

چگونه رفتیم و بازآمدیم گفت: یا ابابکر چون برنده او بود توان رسیدن ترا چگونگی چه کار ترا با رسیدن کار نه با پرسیدن.

نقلست که گفت: هر چند با نفس کوشیدم تا او را بر طاعت دارم با وی برنیامدم از خود نومید شدم گفتم مگر حق تعالی این نفس را از برای دوزخ آفریده است دوزخی را چه پرورم به کنار جیحون شدم و یکی را گفتم تا دست و پای من ببست و برفت پس به پهلو غلطیدم و خود را در آب انداختم تا مگر غرقه آب شوم آب بزد و دست من بگشاد و موجی بیامد و مرا برکنار انداخت از خودنومیدگشتم گفتم سبحان الله نفسی آفریدهٔ که نه بهشت را شاید ونه دوزخ را در آن ساعت که از خود ناامید شدم به برکت آن سر من گشاده گشت بدیدیم آنچه مرا بایست و همان ساعت از خود غایب شدم تا بزیستم به برکت آن ساعت زیستم.

ابوبکر وراق گفت: شیخ روزی جزوی چند از تصانیف خود بمن دادکه این را در جیحون اندازم در وی نگاه کردم همه لطایف و حقایق بود دلم نداد در خانه بنهادم وگفتم انداختم گفت: چه دیدی گفتم هیچ گفت نانداختی برو و بیندازگفتم مشکلم دوشدیکی آنکه چرا در آب می‌اندازد و یکی آنکه چه برهان ظاهر خواهد شد بازآمدم و درجیحون انداختم جیحون دیدم که از هم باز شد و صندوقی سرگشاده پدید آمد و آن اجزا در آن افتاد پس سربرهم آورد و جیحون به قرار باز آمد عجب داشتم از آن چون به خدمت شیخ آمدم گفت: اکنون انداختی گفتم ایهاالشیخ بعزت خدای که این سر با من بگوی گفت: چیزی تصنیف کرده بودم در علم این طایفه که کشف تحقیق آن بر عقول مشکل بود برادرم خضر از من درخواست و آن صندوق را ماهی بود که به فرمان او آورده بود و حق تعالی آب را فرمان داد تا آن را بوی رساند.

نقلست که یک بار جمله تصانیف خود را در آب انداخت خضر علیه السلام آن جمله را بگرفت و بازآورد و گفت: خود را بدین مشغول می‌دار سخن اوست که گفت: هرگز یک جزو تصنیف نکرده‌ام تا گویند این تصنیف اوست ولیکن چون وقت بر من تنگ شدی مرا بدان تسلی بودی.

نقلست که گفت: در عمر خود هزار و یک بار خدای تبارک و تعالی وتقدس بخواب دیدم.

نقلست که در عهد او زاهدی بزرگ بود و پیوسته بر حکیم اعتراض کردی و حکیم کلبه داشت در همه دنیا چون سفر حجاز بازآمد سگی در آن کلبه بچه نهاده بود که در نداشت شیخ نخواست که او را بیرون کند هشتاد بار می‌رفت و می‌آمد تا باشدکه سگ باختیار خود آن بچگان را بیرون برد پس همان شب آن زاهد پیغمبر علیه السلام را بخواب دیدکه فرمود ای فلان با کسی برابری می‌کنی که برای سگی هشتاد بار مساعدت کرد برو اگر سعادت ابدی می‌خواهی کمر خدمت او برمیان بند و آن زاهد ننگ داشتی از جواب سلام حکیم بعد از آن همه عمر در خدمت شیخ بسر برد.

نقلست که از عیال او پرسیدندکه چون شیخ خشم گیرد شما دانیدگفتند دانیم چون از ما بیازارد آن روز با ما نیکی بیشترکند و نان و آب نخورد وگریه و زاری کند وگوید الهی ترا بچه آزردم تا ایشان را بر من بیرون آوری الهی توبه کردم ایشان را به صلاح بازآر ما بدانیم و توبه کنیم تا شیخ از بلا بیرون آریم.

نقلست که مدتی خضر را ندید تا روزی که کنیزک جامهٔ کودک شسته بود وطشتی پر نجاست و بول کرده و شیخ جامه پاکیزه باد ستاری پاک پوشیده بود و به جامع می‌رفت مگرکنیزک به سبب درخواستی درخشم شد و آن طشت برداشت بسر شیخ فروکرد شیخ هیچ نگفت: و آن خشم فرو خورد در حال خضر را علیه السلام بیافت.

نقلست که گفتند او را چندان ادب است که پیش عیال خود بینی پاک نکرده است مردی آن بشنود و قصد زیارت اوکرد چون او را بدید در مسجد ساعتی توقف کرد تا از اوراد فارغ شد و بیرون آمد مرد بر اثر او برفت در راه گفت: کاشکی بدانستمی آنچه گفتند راست است شیخ بفراست بدانست روی بدوکرد و بینی پاک کرد

اورا عجب آمد با خود گفت: آنچه مرا گفتند یا دروغ گفتند یا این تازیانهٔ است که شیخ مرا می‌زند تا سر بزرگان نطلبم شیخ این هم بدانست روی بدو کرد وگفت: ای پسر ترا راست گفتند و لکن اگر خواهی تا سر همه پیش تو نهند سر خلق بر خلق نگاه دارکه هرکه سر ملوک گوید هم سری را نشاید.

نقلست که در جوانی زنی صاحب جمال او را به خود خواند اجابت نکرد تا روزی خبر یافت که شیخ در باغی است خود را بیاراست و آنجا رفت شیخ چون بدانست بگریخت زن بر عقب می‌دوید و فریاد می‌کرد که در خون من سعی می‌کنی شیخ التفات نکرد و بر دیواری بلند شد و خود را فرو انداخت چون پیر شد روزی مطالعه احوال و اقوال خود می‌کرد آن حالش یاد آمد در خاطرش آمدکه چه بودی اگر حاجت آن زن روا کردمی که جوان بودم و توبه کردمی چون این در خاطر خودبدید رنجور شدگفت: ای نفس خبیث پر معصیت بیش از چهل سال در اول جوانی ترا این خاطر نبود اکنون در پیری بعد از چندین مجاهده پشیمانی برناکرده گناه ازکجا آمد اندوهگین شد و بماتم بنشست سه روز ماتم این خاطر بداشت بعد از سه روز پیغمبر را علیه السلام در خواب دید که فرموده ای محمد رنجور مشوکه نه از آن است که روزگار تو تراجعی است بلکه این خاطر تو را از آن بود که از وفات ما چهل سال دیگر بگذشت و مدت ما از دنیا دورتر شد و ما نیز دورتر افتادیم نه ترا جرمی است ونه حالت ترا قصوری آنچه دیدی از درازکشیدن مدت مفارقت ماست نه آنکه صفت تو در نقصان است.

نقلست که گفت: یک بار بیمار شدم و از اوراد زیادتی بازماندم گفتم دریغا تندرستی که ازمن چندان خیرات می‌آمد اکنون همه گسسته شد آوازی شنیدم که ای محمد این چه سخن بود که گفتی کاری که توکنی نه چنان بود که ما کنیم کارتو جز سهو و غفلت نبود وکار ما جز صدق نبود گفت: از آن سخن ندم خوردم و توبه کردم.

و سخن اوست که بعد از آنکه مرد بسی ریاضت کشید و بسی ادب ظاهر بجای آورده و تهذیب اخلاق حاصل شده انوار عطاهای خدای تعالی در دل خود بازیابد و دل او بدان سبب سعتی گیرد و سینهٔ او منشرح گردد و نفس او بفضاء توحید درآیدو بدان شاد شود لاجرم اینجا ترک عزلت گیردو در سخن آید و شرح دهد فتوحی که او رادر این راه روی نموده باشد تا خلق او را به سبب سخن او و به سبب فتوح او از غیب گرامی دارند و اعزاز کنند و بزرگ شمرند تا نفس اینجا فریفته شود و همچون شیری از درون او بجهد و برگردن اونشیند و آن لذت که در ابتداء مجاهده در خود یافته باشد منبسط گردد چنانکه ماهی ازدام بجهد چگونه دردریا غوص کند و هرگز پیش او را بدام نتواند آورد نفس که بفضای توحید رسد هزار بار خبیث‌تر و مکارتر از آن بود که اول پیش اودر قید نیاید از آنکه در اول بسته بود و این جا گشاده و منبسط گشت و در اول از ضیق بشریت آلت خویش ساخته بود اینجا ازوسعت توحید آلت خود سازد پس از نفس ایمن مباش وگوش دار تا بر نفس ظفر یابی و از این آفت که گفتیم حذرکنی که شیطان در درون نشسته است.

چنانکه هم محمدعلی حکیم نقل کرده است که چون آدم و حوا بهم رسیدند و توبهٔ ایشان قبول افتاد روزی آدم به کاری رفت ابلیس بچه خود را خناس نام پیش حوا آورد وگفت: مرا مهمی پیش آمده است بچهٔ مرا نگاه دار تا بازآیم حوا قبول کرد ابلیس برفت چون آدم بازپس آمد پرسیدکه این کیست گفت: فرزند ابلیس است که بمن سپرده است آدم او راملامت کرد که چرا قبول کردی و در خشم شد و آن بچه را بکشت و پاره پاره کرد و هر پارهٔ از شاخ درختی بیاویخت و برفت ابلیس باز آمد و گفت: فرزند من کجاست حوا احوال بازگفت: وگفت: پاره پاره کرده است و هر پارهٔ از شاخ درختی آویخته ابلیس فرزند را آواز داد بهم پیوست و زنده شد و پیش ابلیس آمد دیگرباره حوا را گفت: او را قبول کن که مهمی دیگر دارم حوا قبول نمی‌کرد بشفاعت و زاری پیش آمد تا قبول کرد پس ابلیس برفت و آدم بیامد و او را بدید پرسیدکه چیست حوا احوال بازگفت: آدم حوا را برنجانید و گفت: نمی‌دانم تا چه سر است درین که فرمان من نمی‌بری و از آن‌دشمن خدای می‌بری و فریفته سخن او

می‌شوی پس او را بگشت و بسوخت و خاکستر او را نیمی به آب انداخت و نیمی بباد برداد و برفت ابلیس بازآمد و فرزند طلبید حوا حال بگفت: ابلیس فرزند را آواز داد و آن اجزاء او بهم پیوست و زنده شد و پیش ابلیس نشست پس ابلیس دگر باره حوا را گفت: او را قبول نمی‌کرد که آدم مرا هلاک کند پس ابلیس سوگند داد تا قبول کرد ابلیس برفت آدم بیامد دیگربار او رابدید در خشم شد و گفت: خدای داند تا چه خواهد بود که سخن او می‌شنوی و آن من نمی‌شنوی پس در خشم شد و خناس را بکشت و قلیه کرد و یک نیمه خود بخورد و یک نیمه به حوا داد و گویند آخرین بار خناس را بصفت گوسفندی آورده بود چون ابلیس بازآمد و فرزند طلبید حوا حال بازگفت: که او را قلیه کرد و یک نیمه من خوردم و یک نیمه آدم ابلیس گفت مقصود من این بود تا خود را در درون آدم راه دهم چون سینۀ او مقام من شد مقصود من حاصل گشت چنانکه حق تعالی درکلام قدیم خود یاد می‌کند الخناس الذی یوسوس فی صدور الناس من الجنة و الناس اینست.

وگفت: هرکرا یک صفت از صفات نفسانی مانده باشد چون مکاتبی بود که اگر یک درم بر وی باقی بود او آزاد نبود و بندۀ آن یک درم بود اما آنرا که آزادکرده باشند و بر وی هیچ نمانده بود این چنین کس مجذوب بود که حق تعالی او را از بندگی نفس آزادکرده بود در آن وقت که او را جذب کرده بود پس آزاد حقیقی او بود کما قال الله تعالی الله یجتبی الیه من یشاء و یهدی الیه من ینیب اهل اجتبا آنکسانندکه در جذبه افتادند و اهل هدایت آن قوم‌اندکه بانابت او را جویند.

وگفت: مجذوب را منازل است چنانکه بعضی را ازیشان ثلث نبوت دهند و بعضی را نصفی و بعضی را زیادت از نصف تا به جائی برسدکه مجذوبی افتدکه حظ او از نبوت بیش از همه مجذوبان بود و او خاتم اولیاء بود و مهتر جمله اولیاء بوده چنانکه محمد مصطفی علیه السلام مهتر جمله انبیا بود وختم نبوت بدو بود وگفت: آن مجذوب تواند بودکه مهدی بود اگرکسی گویدکه اولیاء را از نبوت چون نصیب بودگویم پیغامبر علیه السلام گفت: اقتصاد و هدی صالح و سمت حسن یک جزو است از بیست و چهار جزو نبوت و مجذوب را اقتصاد و هدی صالح تواند بود و پیغمبر فرمود علیه السلام که خواب راست جزوی است از نبوت و جائی دیگرگفت: هر که یک درم از حرام بخصم باز دهد درجه از نبوت بیابد پس این همه مجذوب را تواند بود.

وگفت: درست‌تر نشان اولیا آنست که از اصول علم سخن گوید قائلی گفت: آن چگونه بودگفت: علم ابتدا بود و علم مقادیر و علم عهد و میثاق و علم حروف این اصول حکمت است و حکمت علما این است و این علم بر بزرگان اولیاء ظاهر شود وکسی از ایشان قبول تواندکردکه ابلیس را از ولایت او حظی نبودگفتند اولیاء از سوء خاتمت ترسندگفت: بلی ولیکن آن خوف خطرات بود و روزی نبودکه حق تعالی دوست نداردکه عیش خوش را بر ایشان تیره بگرداند.

وگفت: مشغول به ذکر اوچنان بودکه ازو سؤال نتواند و این مقام بزرگتر از آن مقام است که بلعمیان فهم کنند گفتند بلعمیان کدام قومندگفت: آنکه ایشان آیات الهی را اهل نه اند.

پرسیدند از تقوی و جوانمردی گفت: تقوی آنست که در قیامت هیچ کس دامنت نگیرد وجوانمردی آنکه تو دامن هیچ کس نگیری.

وگفت: عزیزکسی است که معصیت او را خوار نکرده است و آزادکسی است که طمع او را بنده نکرده است و خواجه کسی است که شیطان او را بنده نکرده است و عاقل کسی است که پرهیزگاری برای خدای تعالی و حساب نفس خویش کند.

وگفت: هرکه در طریقت افتاد او را با اهل معصیت هیچ انکار بنماید.

وگفت: هرکه از چیزی بترسد ازو بگریزد و هرکه از خدای ترسد در وی گریزد.

وگفت: اصل مسلمانی دو چیز است یکی دیدمنت و دوم خوف قطیعت.
وگفت: بر هیچ گم کردهٔ آن غم نباید خوردکه برگم کردهٔ نیت که هیچ کار خیر بی‌نیت درست نیاید.
وگفت: هرکرا همت اودینی گردد همه کارها دنیائی او دینی گردد و هرکرا همت او دنیائی گردد همه کارها دینی او بشومی همت وی دنیائی گردد.
وگفت: هرکه بسنده کند از علم به سخن بی‌زهد در زندقه افتد و هرکه بسنده کند به نفقه بی‌ورع در فسق گرفتار شود و هرکهٔ باوصاف عبودیت جاهل بود باوصاف ربوبیت جاهل‌تر بود.
وگفت: تو می‌خواهی که با بقای نفس خود حق را بشناسی ونفس تو خود را نمی‌شناسد و نمی‌تواند شناخت چگونه حق را تواند شناخت.
وگفت: بدترین خصال مرد دوستی کبراست و اختیار درکارها زیرا که کبر ازکسی لایق بودکه ذات او بی‌عیب بود و اختیار ازکسی درست بودکه علم او بی‌جهل بود.
وگفت: صد شیرگرسنه رمهٔ گوسفند چندان تباهی نکندکه یک ساعت شیطان کند و صد شیطان آن تباهی نکندکه یک ساعت نفس آدمی کند باوی.
وگفت: بسنده است مرد را این عیب که شاد می‌کند او را آنچه زیان کار اوست.
وگفت: حق تعالی ضمان رزق بندگان کرده است بندگان راضیان توکل بایدکرد.
وگفت: مراقبت آنرا بایدکردکه هیچ نظر او ازتو غایب نیست و شکرکسی را بایدکردکه نعمت او از تو منقطع نیست و خضوع کسی را بایدکردکه قدم از ملک و سلطنت او هرگز بیرون نتوان نهاد.
وگفت: جوانمردی آن بودکه راه گذری ومقیم پیش تویکسان بود.
وگفت: حقیقت محبت حق تعالی دوام انس است به ذکر او.
وگفت: اینکه می‌گویندکه دل نامتناهی است راست نیست زیرا که هر دلی را کمالی معلوم است که چون آنجا برسد بایستد امامعنی آن است که راه نامتناهی است و چنان دانم که بدین سخن صورت دل خواسته است که دل به معنی نامتناهی است چنانکه در شرح القلب بیان کرده‌ایم.
وگفت: اسم اعظم هرگز متجلی نشد الا در عهد پیغامبر ما صلی الله علیه و علی اله و سلم: رحمة الله علیه.

ذکر ابوالخیر اقطع قدس الله روحه العزیز

آن پیش روصف رجال و آن بدرقه راه کمال آن پیک بادیه بلا آن مرد مرتبه رضا آن طلیعهٔ فقر را مطلع شیخ ابوالخیر اقطع رحمة الله علیه ازکبار مشایخ بود و از اشراف اقران و صاحب فراستی عظیم بوده و از مغرب بوده است و با ابن جلا صحبت داشته بود و سباع و آهو با او انس گرفته بوند و با شیر و اژدها هم قرینی کردی و حیوانات پیش او بسی آمدندی.
وگفت: درکوه لکام بودم سلطان می‌آمد هرکرا می‌دید دیناری بر دست می‌نهاد یکی به من داد پشت دست آنجا داشتم ودرکنار رفیقی انداختم اتفاق افتادکه بی‌وضوکراسهٔ برگرفتم یک روز بدان بازار می‌رفتم با اصحاب بهم چون شوریدهٔ جماعتی دزدی کرده بودند در میان بازار ایشان بگریختند و همه خلق بهم برآمدند در صوفیان آویختند شیخ گفت: مهتر ایشان منم ایشان را خلاص دهیدکه رهزن منم بامریدان گفت: هیچ مگوئید آخر او را ببردند و دستش ببریدندگفتند تو چه کسی گفت: من فلانم امیرگفت: زهی آتشی که درجان ما زدی گفت: باک نیست که دستم خیانت کرده است مستحق قطع است گفت: چیزی بدستم رسیده است که دستم از آن پاکیزه‌تر بود

النصف الثانی
من
كتاب
تذكرة الأولياء

من تصنيف

الشيخ أبی حامد محمد بن أبی بكر ابراهيم الشهير بفريد الدين
عطار النيسابوری

كه در قرن سابع هجری نوشته شد
وحالا بتاريخ ۱۳۲۵ هجری مطابق ۱۹۰۷ ميلادی
بسعی واهتمام وتصحيح
أقل عباد
رنولد ألن نيكلسون
مدرس زبان فارسی در دار الفنون كمبريج
بزيور طبع آراسته كرديد
وقد
سبقه النصف الأول

طبع في مطبعة بريل في مدينة ليدن
وهي من مدائن ممالك الفلمنك المحروسة

Farīd al-Dīn 'Attār
Tadhkiratu 'l-Awliyá
("Memoirs of the Saints")

فرزندرا آواز کرد آن اجزاء او بهم بیوست و زنده شد و بیش ابلیس نشست بس ابلیس دگر بار حوّارا گفت اورا قبول نمی کرد که آدم مرا هلاك کند بس ابلیس سوگند داد تا قبول کرد ابلیس برفت آدم بیامذ دیگر بار اورا بدیذ در خشم شد و گفت خذای داند تا جه خواهذ بوذ که سخن او می شنوی و آن من نمی شنوی بس در خشم شد و خنّاس‌را بکشت و قلیه کرد و یك نیمه خوذ بخورد و یك نیمه بحوّا داذ و گویند که آخرین بار خنّاس‌را بصفت گوسفندی آورده بوذ جون ابلیس باز آمذ و فرزند طلبیذ حوّا حال باز گفت که اورا قلیه کرد و یك نیمه من خوردم و یك نیمه آدم ابلیس گفت مقصود من این بوذ تا خوذرا در درون آدم راه دهم جون سینهٔ او مقام من شذ مقصود من حاصل گشت جنانك حق تعالی در کلام قدیم خوذ یاذ می کنذ ٱلْخَنَّاسِ ٱلَّذِی یُوَسْوِسُ فِی صُدُورِ ٱلنَّاسِ مِنَ ٱلْجِنَّةِ وَٱلنَّاسِ اینست و گفت هرکرا یك صفت از صفات نفسانی مانده باشذ جون مکاتبی بوذ که اگر یك درم بر وی باقی بوذ او آزاذ نبوذ و بندهٔ آن یك درم بوذ امّا آنرا که آزاذ کرده باشند و بر وی هیچ نمانده بوذ این جنین کس مجذوب بوذ که حق تعالی اورا از بندگی نفس آزاذ کرده بوذ در آن وقت که اورا جذب کرده بوذ بس آزاذ حقیقی او بوذ کما قال الله تعالی ٱللّٰهُ یَجْتَبِی إِلَیْهِ مَنْ یَشَآءُ وَیَهْدِی إِلَیْهِ مَن یُنِیبُ اهل اجتبا آن کسانند که در جذبه افتاذند و اهل هدایت آن قوم اند که بانابت اورا جویند و گفت مجذوب‌را منازل است جنانك بعضی‌را از ایشان ثلث نبوّت دهند و بعضی‌را نصفی و بعضی‌را زیادت از نصف تا بجائی برسذ که مجذوبی افتذ کی حظّ او از نبوّت بیش از همه مجذوبان بوذ و او خاتم الاولیا بوذ و مهتر جملهٔ اولیا بوذ جنانك محمّد مصطفی علیه السلام مهتر جملهٔ انبیا بوذ و ختم نبوّت بذو بوذ و گفت آن مجذوب تواند بوذ که مهدی بوذ اگر کسی گویذ که اولیارا از نبوّت جون نصیب بوذ گویم بیغامبر علیه السلام گفت اقتصاد و هدی صالح و

290 پیوند

سمت حسن یك جزو است از بست و چهار جزو نبوّت و مجذوب‌را اقتصاد و هدی صالح تواند بوذ و پیغمبر فرموذ علیه السلام که خواب راست جزوی است از نبوّت و جائی دیگر گفت هرکه یك درم از حرام بخصم باز دهذ درجهٔ از نبوّت بیابذ پس این همه مجذوب‌را تواند بوذ و گفت درست‌تر نشان اولیا آنست که از اصول علم سخن گویذ قایلی گفت آن چگونه بوذ گفت علم ابتدا بوذ و علم مقادیر و علم عهد میثاق و علم حروف این اصول حکمت است و حکمت علما اینست و این علم بر بزرگان اولیا ظاهر شوذ و کسی از ایشان قبول تواند کرد که ابلیس‌را از ولایت او حظّی نبوذ گفتند اولیا از سوء خاتمت ترسند گفت بلی و لیکن آن خوف خطرات بوذ و روزی نبوذ که حق تعالی دوست ندارذ که عیش خوش‌را بر ایشان تیره بگرداند و گفت مشغول بذکر او چنان بوذ که ازو سوال نتواند کرد و این مقام بزرگتر از آن مقام است که بلعمیان فهم کنند گفتند بلعمیان کذام قوم اند گفت آنك ایشان آیات الهی‌را اهل نه اند برسیذند از تقوی و جوانمردی گفت تقوی آنست که در قیامت هیچ کس دامنت نگیرذ و جوانمردی آن که تو دامن هیچ کس نگیری و گفت عزیز کسی است آنك معصیت اورا خوار نکرده است و آزاذ کسی است که طمع اورا بنده نکرده است و خواجه کسی است که شیطان اورا بنده نکرده است و عاقل کسی است که برهیزگاری برای خذای تعالی و حساب نفس خویش کند و گفت هرکه در طریقت افتاذ اورا با اهل معصیت هیچ انکار بنماند و گفت هرك از جیزی بترسذ ازو بگریزذ و هرك از خذای ترسذ در وی گریزذ و گفت اصل مسلمانی دو جیزاست یکی دیذ منّت و دوم خوف قطیعت و گفت بر هیچ گم کردهٔ آن غم نبایذ خورد که بر گم کردهٔ نیّت که هیچ کار خیر بی نیّت درست نیایذ و گفت هرکرا همّت او دینی گردذ همه کارهاء دنیائی او دینی گردذ و هرك‌را همّت او دنیائی گردذ همه کارهاء

الفخري

في الآداب السلطانية والدول الإسلامية

تأليف

محمد بن علي بن طباطبا المعروف بابن الطقطقا

دار صادر
بيروت

يزيد بن معاوية

ثم ملك بعده ابنه يزيد .

كان مُوفَّر الرغبة في اللهو والقَنْص والخمر والنساء والشعر . وكان فصيحاً كريماً شاعراً مُفْلقاً . قالوا بُدِىء الشعر بملك وختم بملك، إشارة إلى امرىء القيس وإليه . فمن شعره :

جاءتْ بوَجه كأنّ البدرَ برْقعَهُ ... نوراً على مائس كالغصن معتدلِ
إحدى يديها تُعاطيني مُشعشَعةً ... كخدّها عصْفرَته صبغة الخجل
ثم استبدّت وقالت ، وهي عالمةٌ ... بما تقول وشمس الرّاح لم تَفِلِ :
لا ترْحلَنّ فما أبقيتَ من جَلَدي ... ما أستطيع به توديع مرْتحلِ
ولا من النوم ما ألقى الخيالَ به ... ولا من الدمع ما أبكي على الطّلل

كانت ولايته على أصحّ القولين ثلاث سنين وستة أشهر . ففي السنة الأولى قَتَلَ الحسين بن عليّ، عليهما السلام، وفي السنة الثانية نهب المدينة وأباحها ثلاثة أيام ، وفي السنة الثالثة غزا الكعبة .

فنبدأ بشرح قتل الحسين ، عليه السلام .

مقتل الحسين :

شرح كيفيّة الحال في ذلك على وجه الاختصار :

هذه قضية لا أحبّ بسط القول فيها استعظاماً لها واستفظاعاً . فإنّها قضية لم يَجْرِ في الإسلام أعظم فُحْشاً منها . ولَعَمْري إنّ قتل أمير المؤمنين، عليه السلام، هو الطّامة الكبرى. ولكن هذه القضية جرى فيها من القتل الشنيع والسبْي

وفيات الأعيان

وأنباء أبناء الزمان

لأبي العباس شمس الدين أحمد بن محمد بن أبي بكر بن خلكان
(٦٠٨ - ٦٨١هـ)

حققه

الدكتور إحسان عباس

المجلد الرابع

دار صادر
بيروت

الآن اسمه ، وهو كبير أيضاً وما أقصر فيه ، وما نهج لهم الطريق إلا قطرب المذكور . وكان قطرب معلم أولاد أبي دُلَف المجـلي – المقدم ذكره[1] – وروى له ابن المنجم في كتاب « البارع » بيتين وهما :

إن كنت لستَ معي فالذكر منكَ معي   يراكَ قلبي وإن غيبتَ[2] عن بَصَري
والعين[3] تبصرُ من تهوَى وتفقِدهُ   وباطنُ القلبِ لا يخلُو من النّظَرَ

هذان البيتان مشهوران ولا أعلم أنهما له إلا من هذا الكتاب .

وتوفي سنة ست ومائتين ، رحمه الله تعالى ؛ ويقال إن اسمه محمد ، وقيل الحسن بن محمد ، والأول أصح ، والله أعلم بالصواب .

والمُسْتنير : بضم الميم وسكون السين المهملة وفتح التاء المثناة من فوقها وكسر النون وسكون الياء المثناة من تحتها وبعدها راء .

٦٣٦

المبرّد

أبو العباس محمد بن يزيد بن عبد الأكبر بن عمير بن حسان بن سليمان[4] بن سعد ابن عبد الله بن زيد بن مالك بن الحارث بن عامر بن عبد الله[5] بن بلال بن

---

١ انظر ما تقدم: ٧٣ وعند هذا الحد تنتهي الترجمة في ق مع إضافة ذكر الوفاة والترجيح في الاسم.

٢ س ل بر من : إذا غيبت .

٣ لي : فالعين .

٦٣٦ – ترجمته في نور القبس : ٣٢٤ وعبر الذهبي ٢ : ٧٤ وإنباه الرواة ٣ : ٢٤١ وفي حاشية الانباه سرد لمصادر أخرى ؛ وقد ورد نسبه موجزاً في س ن ل لي ق .

٤ الجمهرة : سليم ؛ وعند المرزباني « سليمان » .

٥ عامر بن عبد الله : تكررت في ر .

عوف بن أسلم ، وهو ثُمالة ، بن أحجن[1] بن كعب بن الحارث بن كعب بن عبد الله بن مالك بن النضر بن الأسد بن الغوث ، وقال ابن الكلبي : عوف بن أسلم هو ثُمالة ، والأسد هو الأزد ، الثمالي الأزدي البصري المعروف بالمبرد النحوي ؛ نزل بغداد ، وكان إماماً في النحو واللغة ، وله التواليف النافعة في الأدب : منها كتاب « الكامل » وكتاب « الروضة » و « المقتضب » وغير ذلك. أخذ الأدب عن أبي عثمان المازني وأبي حاتم السجستاني — وقد تقدم ذكرهما — وأخذ عنه نفطويه — وقد تقدم ذكره[2] — وغيره من الأئمة .

وكان المبرّد المذكور وأبو العباس أحمد بن يحيى الملقب بثعلب صاحب كتاب « الفصيح » عالمين متعاصرين[3] قد ختم بهما تاريخ الأدباء ، وفيهما يقول بعض أهل عصرهما من جملة أبيات ، وهو أبو بكر ابن أبي الأزهر[4] :

أيا طالبَ العلم لا تَجْهَلَنْ وعُذْ بالمبرّدِ أو ثعلبِ
تجدْ عند هذين علمَ الورى فلا تكُ كالجملِ الأجربِ
علومُ الخلائقِ مقرونةٌ بهذين في الشرقِ والمغربِ

وكان المبرّد يحب الاجتماع في المناظرة بثعلب والاستكثار منه ، وكان ثعلب يكره ذلك ويمتنع منه ، وحكى أبو القاسم جعفر بن محمد بن حمدان الفقيه الموصلي وكان صديقهما ، قال : قلت لأبي عبد الله الدينوري خَتَنِ ثعلب : لم يأبى ثعلب الاجتماع بالمبرّد ؟ فقال : لأن المبرد حسن العبارة حلو الإشارة فصيح اللسان ظاهر البيان ، وثعلب مذهبه مذهب المعلمين ، فإذا اجتمعا في محفل حكم للمبرد على الظاهر إلى أن يعرف الباطن .

وكان المبرد كثير الأمالي حسن النوادر ، فمما أملاه أن المنصور أبا جعفر

---

١ ل لي ن س : أحجر ؛ وما هنا موافق لما في الجمهرة ونور القبس وغيرهما .

٢ انظر ج ١ : ٢٨٣ و ٢ : ٤٣٠ و ١ : ٤٧ على التوالي .

٣ في نور القبس : وكان ثعلب والمبرد علمين ختم تاريخ الأدباء بهما .

٤ نسبت هذه الأبيات في نور القبس لعبد الله بن الحسين بن سعد القطربلي صاحب التاريخ ؛ ولم يرد في ق اسم الشاعر .